

LUND UNIVERSITY

Ett litet stycke av Helsingborg

Om flytt och framväxt av stadskvarteren på Fredriksdal

Thomasson, Joakim; Johansson, Pelle

Published in:
Fredriksdal

2015

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Thomasson, J., & Johansson, P. (2015). Ett litet stycke av Helsingborg: Om flytt och framväxt av stadskvarteren på Fredriksdal. I T. Kruse (Red.), *Fredriksdal : museer och trädgårdar* (s. 197-217). (Kring Kärnan; Vol. 40). Helsingborgs museer.

Total number of authors:
2

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

C. E. HEDSTRÖMS
AKTIEBOLAG

GRUNDAD
1858

Olympia
GRILLEN

PELLE JOHANSSON
JOAKIM THOMASSON

Ett litet stycke av Helsingborg

– om flytt och framväxt
av stads kvarteren på Fredriksdal

VÄLKOMMEN TILL STADSKVARTEREN PÅ FREDRIKSDAL!

I friluftsmuseets nordvästra del finns stads kvarteren med gatorna Storgatan, Prästgatan och Strömgränden. Och ja, namnen känns igen från gator nere i stan. Den som har åldern inne och ett väldigt bra minne känner kanske också igen några av byggnaderna.

VAD FINNS DET I STADSKVARTEREN?

Stads kvarteren på Fredriksdal är egentligen tre kvarter, som består av sammanlagt femton hus. I början av Storgatan, som är huvudgatan, syns Olympiagrillen som flyttades hit från korsningen mellan Kopparmöllegatan och S:t Peders gata inte så långt från Fredriksdal. Hur många har inte handlat en korv här på väg till Olympia för att förhoppningsvis avnjuta ännu en HIF-vinst?

Direkt till vänster efter korvkiosken ligger Prästgården, som flyttades och återuppbyggdes på Fredriksdal i början av 1940-

talet. De tre övriga längorna kom på plats senare. Gården låg en gång på Södra Storgatan, där Maria församlingshem finns idag. Friskolan Centrumskolan har sina lokaler i huset mot gatan och i den norra längan. I den västra finns Flora Linneas blomsterhandel, och i den södra längan en utställnings- och föreläsningssal.

Mitt emot finns Strömgrändsgården, som tidigare stod i kvarteret mellan Norra Storgatan och Kullagatan närmast Stortorget. Här ligger Hedströms butik, där det både är möjligt att köpa varor (bland annat från Fredriksdal) och känna på atmosfären i en butik som den kunde se ut under slutet av 1800-talet. Här finns också utställningen ”Kaffestunden”. Den skildrar några minnesvärda fik i Helsingborg och de kvinnor som drev dem, och besökarna kan själva bidra med egna fikaberättelser.

Interiör från apoteket Kärnan, som tidigare låg vid Södra Storgatan. Idag är den en av flera miljöer i Stads kvarteren.

Foto: Ralf Ekvall

Inne på gården finns två verkstäder, gördelmakaren och handskmakaren. Där berättar handskmakaremästaren Ernst Andersson på film hur det går till i handskmakeriet.

På ovanvåningen i ett av husen mot Storgatan finns en tandläkare och en läkarmottagning. I bottenvåningen finns en frisørsalong, där det visas en film om frisöryrket och hårmode.

Byggnaden som apoteket ligger i kommer från kvarteret Strömgränden och denna del låg i korsningen Kullagatan–Strömgränden, men apoteks rörelsen fanns i det vita huset på Billeplatsen 2.

Inne i Kulturmagasinet finns ett litet stadsmuseum. Hur såg det ut på stadsmuseet på Södra Storgatan? Vad var det som samlades och varför? Flintyxor samsas med kuriositeter som blåsfiskar och opiumpipor, herbarium, allmogeföremål och oljemålningar. Här finns Helsingborgs museers bibliotek och en lokalhistorisk bokhandel. Tvärs över gatan finns det Grafiska museet, som drivs av Föreningen Grafiska Museets Vänner, och som förutom tryckeri samt bokbinderi innehåller en utställning om typer, tryck och papper.

HUR HUS FÖRFLYTTADES TILL FREDRIKSDAL

Alla femton husen har varit med om förflyttning och förvandling. De har dokumenterats på sin ursprungliga plats, sedan har de monterats ner, transporterats och magasineras för att slutligen byggas upp igen. Det som till synes vara en rak och enkel väg från centrala Helsingborg till Fredriksdal, var i själva verket krokig, besvärlig och lång. Vid varje steg längs vägen gjordes ställningstaganden, kompromisser och val som påverkade hur husen såg ut efter återuppbyggnaden.

Resultatet är, trots museets ambitioner om vetenskaplighet och autenticitet, att husen inte är desamma som de en gång var när de fanns på sina ursprungliga platser.

Stadskvarterens huvudgata med korvkiosk, prästgård och handelsgård. I slutet av gatan syns Kulturmagasinet.

Foto: Anna Bank

Stad i förvandling, bygget av Domusvaruhuset, invigt 1967, i kvarteret Holland är igång. Tidigare samsades mindre bostadshus med fiskhall, handskmakeri och annan hantverksverksamhet här. De mest omfattande rivningarna under 1950- till 1970-talen ägde rum på Söder och Stattena.

Foto: Ur Helsingborgs museers samlingar

Ett museum tar sin början

Under de sista decennierna av 1800-talet diskuterades möjligheten att öppna ett museum i Helsingborg. En museiförening bildades 1908 och själva museet öppnade portarna för allmänheten året efter. Vid sidan av att samla in historiska föremål från trakten fanns det redan från början planer på att anlägga ett friluftsmuseum, vilket förverkligades på landborgen strax bakom stadsmuseet. På

1910-talet flyttades två byggnader dit från den nordvästskånska landsbygden, men även två från centrala Helsingborg; Stubbamöllan och Prästgatshuset

Förutsättningarna för museiverksamhet i Helsingborg förändrades när Gisela Trapp år 1918 donerade egendomen Fredriksdal till staden. Villkoren var bland annat att ”gården med sin borg och

sidobyggnader samt trädgård och park” skulle finnas kvar, samt att det bland annat avdelades ett område för ”gamla kulturhistoriskt värdefulla byggnader”.

På 1920-talet startade museet, inledningsvis i samarbete med Nordiska museet i Stockholm, insamlingen av landsbygdshus för återuppförande på Fredriksdals friluftsmuseum. Redan från början fanns det planer på att flytta dit byggnader från staden. Men det skulle dröja ytterligare tjugo år innan de första stadsbyggnaderna kom på plats.

DEN MODERNA STADEN TAR PLATS I STADSRUMMET

1950-talet var en tid av förändring. Befolkningen ökade och krävde mera plats. Den välmående efterkrigsgenerationens bostäder skulle samsas med bibliotek, biografier, restauranger och ett växande intresse för att shoppa. Antalet motorfordon ökade och de växte i storlek. Till dessa behövdes fler och bredare vägar, fler parkeringsplatser och allt detta skapade behov av att förändra stadskärnorna. Äldre miljöer fick ge vika för moderna bankkontor, EPA- och Domusvaruhus, parkeringstorg eller ibland hela parkeringshus.

Det som var speciellt för perioden efter 1950 var att stadsbyggandet gjordes på ett nytt sätt. Byggnadsindustrin använde ny teknik och nya maskiner, nya byggmetoder samt inte minst nya och ofta prefabricerade material. Dessutom fanns pengar och det var möjligt att slå samman tomter och bygga i betydligt större skala än tidigare. Skalan och den modernistiska arkitekturen blev avvikande i stadsrummet och ännu idag lätt igenkännbar. I Helsingborg påverkade detta särskilt småfolkets stadsdelar Söder och Stattena.

I stadskärnan hände det saker framförallt bakom de monumentala stråken Trädgårdsgatan–Järnvägsgatan–Drottninggatan–Stortorget. Precis som på Söder var det den småskaliga bebyggelsen som försvann. Husen i kvarteren som angränsar till Södra Storgatan, Prästgatan, Möllegränden, Södra Kyrkogatan

Den Sylwanska paviljongen, en gång placerad på landborgskanten nere i staden, idag ett självklart inslag i den engelska parken på Fredriksdal.

Foto: Ralf Ekvall

och Långvinkelsgatan var de som var de mest intressanta att sanera. Det var också de som lämnats kvar efter nybyggnationerna under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet.

SYLWANSKA PAVILJONGEN

Den första byggnaden från centrala Helsingborg som kom att återuppföras på Fredriksdal var den paviljong som flyttades från Sylwanska trädgården vid Norra Storgatan år 1939. Paviljongen står idag som en representant för hur en förnämlig stadsträdgård kunde smyckas vid sekelskiftet 1800 och är nu placerad i den engelska parken. Flera sådana paviljonger prydde landborgskanten och trädgårdarna i staden. Den Sylwanska paviljongen var 1939 den näst sista i sitt slag. Den enda paviljong som står kvar på ursprunglig plats på landborgskanten tillhör Henckelska gården på Norra Storgatan.

PRÄSTGÅRDEN

År 1940 var det dags för nästa byggnadsförvärv till friluftsmuseet – Prästgården på Södra Storgatan. Helsingborgs stadsförsamling hade 1775 köpt en gård vid Södra Storgatan som sedan byggdes till och om vid några tillfällen. Under åren 1849 och 1850 fick den bland annat både expedition och en stor församlingssal. I den lokala pressen kommenterades Prästgårdens rivning 1940: ”I och med beslutet att uppföra församlingshus på tomten var givetvis Prästgårdens öde beseplat. Den måste rivas, dock icke för att helt försvinna”.

I samband med att det slutliga formella beslutet togs om rivningen av stadens gamla prästgård agerade museet. Frågan gick till kyrkofullmäktige om museet under den kommande rivningen kunde få ”tillvarataga materialet i och för återuppförande av gården på Fredriksdal”. Det positiva svaret innebar att pengar fick hämtas utanför den för året lagda budgeten. Medel lyftes därför ur Oscar Trapps fond, något som skulle komma att göras flera gånger till under stadskvarterens framväxt.

Museet motiverade förvärvet med att gården var av stort kulturhistoriskt intresse. Gården ”företedde en god bild av den gamla låga bebyggelse, som kännetecknade det forna Hälsingborg, med en enkel men verkningsfull exteriör”. Förvisso hade byggnaderna olika ålder. Förutom längorna innehöll gårdskomplexet mycket av vad som var typiskt för en äldre stadsgård: ko-, häst-, och fårstallar, lada och en loge för tröskning. Det är tydligt att museet hade planer, inte bara för ett återuppförande, utan också för dess möjligheter i verksamheten på Fredriksdal. En del av Prästgården kunde vara platsen för utställandet av hantverkssamlingen som där fick ”en synnerligen lämplig inramning”.

Mitt under den stränga vintern år 1940 började arbetare montera ner gården. Det gick långsamt på grund av den ”osedvanligt starka kylan” rapporterade museiintendenten Torsten Mårtensson. Det var inte bara kylan som fördröjde arbetet, det saknades också pengar.

Medan huvudbyggnaden återuppfördes under åren 1942–1944, skulle det dröja många år innan alla fyra längor stod klara. Museistyrelsen gjorde i det närmaste årliga försök att från stadskollegiet (föregångaren till kommunstyrelsen) få extramedel för att kunna påbörja projektet. År 1956 påpekade de att virket nu hotade att förfaras om inte anslag för en skyddande byggnad godkändes. Ett extra anslag godkändes och de 2 000 kronorna räckte till en takkonstruktion som skyddade de nedpackade längorna. År 1960 presenterade museistyrelsen en ny kalkyl för planering och uppförande av de resterande delarna. Det blev avslag i stadskollegiet. Då och då påminde lokalpressen läsarna om Prästgårdens öde. I NST den 2:a mars 1960 stod exempelvis att ”Trägnagarna får frist av stadskollegiet”. Den ironiska poängen var att tidningen befarade att skadeinsekter hade börjat sätta tänderna i det lagrade virket. Varje gång stadens ledning gjorde avslag på museistyrelsens önskan om mer medel förlängdes också tiden under vilken byggnadsdelarna låg exponerade för väder, vind och insekter.

Ämnet med Prästgården som aldrig tycktes bli klar blev en följetong i den lokala pressen och i början av 1970-talet var frågan ännu inte löst. År 1976 beskrev tidningen Arbetet museichefen Kindström vara på krigsstigen: ”Det är min skyldighet att ta upp kravet på nytt”. 1979 klubbades så äntligen beslutet i kulturnämnden. Den södra längan skulle återuppföras. Projektet, som delvis bekostades med en ekonomisk gåva av Lions Helsingborg, genomfördes tillsammans med lärare och elever på Rönnowska skolan. Murar-, betong- och snickerielever stod för uppförandet som blev en del av deras utbildning. ”På så vis kommer kommunen undan med en mindre summa”. Arbetet påbörjades 1980 och projektet avslutades 1983.

År 1990 gavs klartecken från Kulturnämnd och Kommunfullmäktige om medel för att uppföra de två återstående längorna (den norra och den västra). Arbetet var till stora delar ett arbetsmarknadsprojekt för ungdomar under utbildning och erfarna från byggbranschen. Under sommaren var grunderna gjutna och

Prästgatan, tidigare Prostastraetet, till höger Prästgården som i början av 1940-talet kom att flyttas till Fredriksdal. Gården låg mitt i den gamla stadens centrum, mitt emot en vagnstillverkare, en sodavattenfabrik och en kol- och vedförsäljare.

Foto: Ur Helsingborgs museers samlingar

Arbetet med återuppförandet av Prästgården har börjat på Fredriksdal 1942. Gårdens samtliga längor stod uppförda långt senare, under 1990-talets mitt. Återuppförandet av längorna gjordes möjligt genom olika typer av arbetsmarknadspolitiska åtgärder.

Foto: Otto Mejer, Ur Helsingborgs museers samlingar

Nedmonteringen har börjat. Mellan kvarteren Strömkarlen och Magnus Stenbock kan man på bilden ana den trånga Strömgränden.

Foto: Ur Helsingborgs museers samlingar

Innergård i kvarteret Strömkarlen innan flytten från centrum.

Foto: Ur Helsingborgs museers samlingar

arbetet med att para samman stommar, takstolar och tegel tog vid. Virket var fortfarande ”förvånansvärt friskt”, sa friluftsmuseets tekniske chef Gunnar Engström under slutfasen av arbetet med återuppbyggandet år 1993.

STRÖMGRÄNDEN OCH DEN HEDSTRÖMSKA GÅRDEN

Handelskvarteren Strömkarlen och Magnus Stenbock mellan Kullagatan och Norra Storgatan var rivningshotade i början på 1960-talet. De attraktiva lägena garanterade ett stort kundflöde i en växande stad med stor potential för handel och kommers. Turitz & Co ägde Hedströmska gården där de planerade för bygget av ett stort EPA-varuhus. Försäkringsjätten Trygg Fylgia ägde kvarteret Strömkarlen, också de hade långt framskridna planer på ett modernt bygge. Museistyrelsen tillsatte 1961 en utredning för

att undersöka möjligheterna att låta bevara delar av de gamla gårdarna. Kanske kunde de flyttas till Fredriksdals friluftsmuseum?

En rapport från Nordiska museet slog fast att det i kvarteret Strömkarlen fanns en nästintill komplett gårdsanläggning från 1800-talets första hälft. Den Hedströmska gården innehöll en av stadens få 1600-talsbyggnader. Museistyrelsen skrev till stadens ledning. Gårdarna kunde ju förslagsvis plockas ned och flyttas till Fredriksdal där det fanns en början till ett stadsområde: ”det är värt att kosta på flyttning... man med fog kan påstå att Hedströmska gården och helst även gården vid Strömgränd måste tillvaratagas om man ska kunna åstadkomma en representativ anläggning”.

Förutom den praktiska aspekten med en flytt av byggnaderna var förstas prisappen i fokus. Erfarenheter och prisexempel hämtades in från andra håll i landet där liknande projekt genomförts.

I Fredriksdalsgrönskan breder idag en liten del av den gamla staden ut sig. Här en vy över kvarteret Strömkarlen.

Foto: Sven Olof Larsén

Byggmästaren Hagén, som bland annat arbetat för Skansen, presenterade den 12/9 en kostnadsberäkning för ”nedmärkning och rivning” samt ”återuppförande” av de aktuella byggnaderna i kvarteren Magnus Stenbock och Strömkarlen. Totalkostnaden beräknade han till 1,2 miljoner kronor.

Båda fastighetsägarna hade visat intresse för idén om att spara delar av byggnaderna för eftervärlden genom att låta återupp-föra dem på Fredriksdals friluftsmuseum. Försäkringsbolaget Trygg-Fylgia sade sig gärna skänka byggnaderna med inredning samt stå för en tredjedel av kostnaderna förknippade med projektet. Turitz & Co, var också de villiga att skänka fastigheterna och bidra med ytterligare medel. Förutsättningen för ett genomförande var förstås att staden skulle stå för resten.

”Det ska fan vara teaterdirektör”, skrev August Blanche för mer

än 160 år sedan. Frågan är om inte en dåtida Helsingborgs version skulle kunna lyda ”Det ska fan vara museichef”. I Helsingborgs stadsfullmäktiges handlingar från oktober 1962 finns spåren av en samtida ekonomisk uppförsbacke och en bitvis dyster framtid för museet. Detta samtidigt som det fanns flera stora och kostbara projekt som utmanade museiekonomin. Ågård hade brunnit år 1962 och behövde både restaureras och rekonstrueras. Herrgården och tillhörande längor var sedan länge i behov av restaurering och tre fjärdedelar av prästgården väntade fortfarande på att byggas upp. Till detta kom en pågående utredning om placeringen av det framtida stadsmuseet och planeringen för en renovering av Pålsjö slott.

Det är i efterhand begripligt att fullmäktige inte såg något ekonomiskt utrymme för flytten av gårdarna. I ett av protokollen från

år 1962 går det att läsa att stadskollegiet, som beredde ärendet innan det gick till fullmäktige, hade yrkat avslag. Deras förslag innebar att både flytt av gårdarna och byggande av ett stadsområde på Fredriksdal borde skrinläggas. Museet borde istället dokumentera gårdarna så att de kunde byggas upp på Fredriksdal som modeller. Det borde ankomma på museistyrelsen att istället verka för att bevara andra återstående kulturhistoriska byggnader och miljöer.

Frågan gällde nu inte bara möjligheten att kunna flytta stadsgårdarna utan det var också en fråga om hur verksamheten skulle utformas på ett framtida Fredriksdal. Skulle det bli något stadsområde, och i så fall med en fortsättning på en redan inslagen väg med ditflyttade autentiska byggnader, eller skulle kvarteren i fortsättningen bestå av ett bygge med kulisser som kopierade den äldre stadsmiljön? ”Kuliss- och modellinjen” hade presenterats i en ledare i Helsingborgs Dagblad några veckor tidigare av chef-redaktören, och samtidigt ledamoten i inventeringskommittén, Ove Sommelius.

I anteckningar gjorda av museistyrelsens ordförande Karl Salomonsson går det att ana att styrelsen sett gårdarna som förlorade: ”Uttrycket modeller myntas i sammanhanget först i en marginalledare i HD, som samtidigt sätter upp ett varnande finger beträffande kostnaderna. Vinden vänder. Frågan avgjord?”.

Strax efter publiceringen av Sommelius ledare gjorde fastighetsägarna officiellt klart med sina gåvor. Kort därefter kontaktade stadens lönesekreterare museichefen Lars-Göran Kindström och ”framhöll lämpligheten” i att helt avböja gåvorna. Stadskollegiets yrkade på avslag för museistyrelsens budget för flyttningarna. Frågan behövde inte ens tas upp i fullmäktige. Det skulle inte bli någon flytt av fastigheterna. I Salomonssons anteckningar kan man läsa: ”Modellinjen, lanserad i H.D. någon vecka tidigare, hade alltså segrat”.

När Turitz & Co nåddes av nyheten reagerade de förstås. De hotade därför att dra tillbaka sitt erbjudande: ”Mina direktiv är att rivningen av Hedströmska gården skall börja 20 oktober. Det

är det enda jag har att hålla mig till”, sa en betydligt svalare Allan Ringström på Turitz & Co till tidningen Nyheterna. Lokalpressen speglade dramatiken. Den kända Dr Martha Persson-Henning tyckte att gårdarna åtminstone borde bevaras på Fredriksdal, ännu hellre skulle staden köpa dem och låta dem ligga kvar på plats. Smidesmästaren Gunnar Linde sade sig ha sett fram emot en flytt och en återuppbyggnad, och han tillade: ”Avstyrkandet kan knappast tydas annat än som en ansats att slå ihjäl hela Fredriksdal!”.

Samtidigt hade museistyrelsen undersökt om det inte fanns ekonomiska medel att finna på andra håll. De höll också kontakt med de båda fastighetsägarna. Den 17:e oktober meddelade Turitz’ juridiska ombud museistyrelsen att avtalet rörande den Hedströmska gården hade förfallit. Troligen har byggherrarna meddelat att de ändå inväntade fullmäktigesammanträdet den 31:e, i Svenska Dagbladet den 18:e kunde man läsa: ”Den 20 okt. skall rivningen preliminärt börja. Och även om byggherrarna vilar på hanen – vad kommer fullmäktige att besluta? Det är med andra ord ganska nervösa dagar för museifolket i Hälsingborg just nu.”

Dagen för beslutet kom, och likt ett fulländat drama fick det hela ett oväntat slut. Ärendelistan var lång och när det var dags för punkten om stadsgårdarna blev det förstås överläggning och under diskussionen presenterades ett förslag där en finansiering kunde lösas med medel ur Oscar Trapps fond. Med hjälp av den kunde därför nedrivningen, flytten och återuppförandet faktiskt genomföras. Två av stadskollegiets medlemmar meddelade dessutom också att de frånträdde det tidigare aviserade avslaget och nu i stället röstade för förslaget med finansiering via fonden.

Beskedet om att gårdarna kunde överföras till Fredriksdal togs från museihåll emot med lättnad. Någon månad efter beslutet i fullmäktige berättade museichefen Kindström om de framtida möjligheterna. Miljöerna i kvarteren skulle bli så levande som möjligt, det gällde bara att kunna bemanna dem. Och vidare: stadskvarteren kunde ju också bli en plats som utgjorde en stämningfull ram åt kommande julmarknader.

Idag parkeras bilar i Sundstorgsgaraget under shoppingrundorna. Före bilismens intåg i staden samsades hästar, vagnar och kusar med bodbiträden och kunder på innegårdarna i centrum. Bilden är från den Hedströmska gården i början av 1900-talet.

Foto: Ur Helsingborgs museers samlingar

Förflyttningarna från staden till Fredriksdal

FREDRIKSDAL BEHÖVER EN STADSPLAN

Insamlandet av kulturhistoriskt värdefulla byggnader från innerstaden i Helsingborg krävde en plan för hur stadskvarteren skulle gestaltas på friluftsmuseet. Det är en sak att ta till vara hus från olika platser i en befintlig stadsmiljö. Det är en annan sak att sammanfoga äldre byggnader till en museal och pedagogisk enhet som speglar någon form av en förflutenhet. Redan i museiutredningen från år 1919 fanns tankarna på ett särskilt område med byggnader från staden. Helsingborg växte snabbt, och de båda utredarna såg framför sig att tätortsbebyggelsen snart skulle omgärda området – med närliggande järnvägsstation. Utredningen konkretiserades i en stadsplanetävling år 1920, som i sin tur resulterade en generalplan för Fredriksdal år 1922

Men det var först ett par decennier senare, när först den Sylwanska paviljongen och sedan Prästgården skulle flyttas som planeringen av stadskvarteren åter blev aktuell. Då kom generalplanen att omprövas. I museets årsberättelse 1941 slogs fast att: "...huvudvägarna komma att gå på ett sådant sätt ... som ger ökad betydelse åt ... områdets västra del... där såväl teaterentrén som den nu såsom huvudentré använda parkingången finnes ...". Om stadsbyggnaderna som planerat skulle ha placerats i det sydöstra delarna av området, skulle de ligga allt för långt från entrén. Istället reserverades plats i de nordvästra delarna, i förlängningen av teaterallén: "Som första byggnad på detta område kommer Prästgårdens huvudlänga att uppföras. Dess plats har beräknats på sådant sätt, att gatufasaden och den höga takresningen kommer att stå som en synnerligen effektiv fond i perspektivet genom teaterallén emot norr".

I slutet på 1950-talet tillsattes en ny utredning. Då hade museet förvärvat flera hus som väntade på återuppbyggnad. Saneringen av Helsingborgs innerstad hade också påbörjats, något som kunde

få som konsekvens att fler byggnader kunde bli aktuella att flytta till Fredriksdal. Museets amanuens Kerstin G:son Berg fick 1959 i uppdrag av museistyrelsen att komma med förslag på hur friluftsmuseet skulle disponeras. Det var framförallt farhågor för att man skulle behöva expandera området för stadsbebyggelse, som genererade en översyn av hela museiområdet. För att få plats med det som nu för första gången benämndes stadskvarteret, krävdes att det befintliga området i nordväst utvidgades österut ända till Oscar Trapps väg (och att Ågård följaktligen behövde flyttas) eller att byggnaderna flyttades till den sydöstra delen vid Ringstorps mölla. Valet blev att behålla stadskvarteren i de nordvästra delarna.

I utredningen kallades stadskvarterens huvudgata för Storgatan. Prästgårdens tre gårdslängor skulle uppföras väster om huvudbyggnaden, och den Sylwanska paviljongen skulle placeras i en anslutande trädgård. En ny tvärgata var planerad söder om Prästgården, motsvarande Prästgatan i centrala staden. Här fanns planer att återuppföra Prästgathuset och Ahlgrens kopparslageri. Fredriksdals motsvarighet till Långvinkelsgatan skulle läggas ut i sned vinkel gentemot "Storgatan". Här tänkte man sig platsen för huset från Långvinkelsgatan 59 och Stabbamöllan.

I utredningen finns storskaliga planer. Bland annat föreslogs att området öster om Storgatan skulle utvidgas med hus och tvärgator. Redan nedplockade och magasinerade stadshus, kompletterade med något enstaka hus eller gård från området mellan Södra Storgatan och Södra Strandgatan, Hedströmska gården och konsul Olsson magasin, någon sädesria, ett tre våningar högt korsvirkeshus, det så kallade fågelhuset vid stadsmuseet, tre hus från Södra Storgatan samt hus från den övre delen av Långvinkelsgatan, skulle enligt utredningen kunna byggas upp i stadskvarteren.

Stadskvarteren fångade på bild en tidig vårdag 2015. Från vänster Grafiska museet, hemslöjdshuset, Ericahuset-småhusen från Kullagatan och längst bort delar av kvarteret Strömkarlen.

Foto: Ralf Ekvall

Delar av planerna, som kan beskrivas både som farhågor och ambitioner, kom att bli verklighet bara några år senare. I början av 1960-talet startade mycket riktigt rivningarna av Strömgrändsgården och Hedströmska gården. Efter studiebesök på friluftsmuseet Gamla Linköping, låg en ny plan för stadskvarteren för beslut på museistyrelsens bord. Därefter anlätades arkitektfirman Arton för återuppförandet av byggnaderna.

Den nya planen var mindre ambitiös. Den innebar att Prästga-

tan behölls, men att planerna på att upprätta en motsvarighet till Långvinkelsgatan skrotades. I praktiken blev det endast Strömgrändsgården som kom att byggas upp i sin helhet. Från den Hedströmska gården uppfördes Hemslöjdshuset och Ericahuset, som fått sitt namn efter damkonfektionsaffären Erica, längs med motsvarigheten till Storgatan, även om de senare ursprungligen legat vid Kullagatan. Fredriksdal fick därmed en parallell till Strömgränden i den sydöstra delen av stadsområdet. Planen var

även att återskapa Kullagatan parallellt med Storgatan, öster om Strömgrändsgården. Här skulle den Hedströmska gårdens magasin mot Kullagatan ha byggts. Det hade redan dokumenterats, monterats ner och flyttats till Fredriksdal. Fortfarande fanns ambitionen att återuppföra Prästgatshuset och Ahlgrens kopparslageri längs med Prästgatan, samt huset från Långvinkelsgatan 59 mellan Hemslöjdshuset och Hedströms Kullagsmagasin. Inget av detta kom att realiseras.

Under 1960-talets rivningsdiskussioner rådde en underförstådd konsensus inom museistyrelsen kring hur rivningsärenden skulle hanteras. Vid situationer där rivning av värdefulla byggnader inte kunde undvikas skulle, de dokumenteras och återuppföras på Fredriksdal. Lika underförstått förefaller tankarna om gestaltningen av stadsområdets plan ha varit. I efterhand förefaller det som att stadsbebyggelsen på friluftsmuseet skulle vara en replik av innerstaden. ”En fast och påtaglig bild av äldre levnadsförhållanden”, som programförklaringen löd i 1919-års utredning, blev i praktiken att gatorna och kvarteren i centrala staden hade motsvarigheter på Fredriksdal. 1963 års plan för stadsbebyggelsen på Fredriksdal har bibehållits, men nya byggnader har tillkommit. Efter färdigställandet av Prästgården 1993, tillkom Grafiska museet 1995 och Kulturmagasinet 1996 som en förlängning av stadsområdet mot norr.

OBSERVATIONERNA OCH OBSERVATÖRERNA PÅ URSPRUNGSPLATSERNA

Innan husen flyttades dokumenterades de med uppmätningar och fotografier. I museiarkivet finns fotografier och ritningar över de berörda byggnaderna. Ofta har detta material kompletterats med kopior av äldre skriftligt material, som ägarelängder och brandförsäkringsbrev. Det var framförallt personer knutna till Nordiska museet som gjorde uppmätningarna. Deras dokumentationspraxis kom att bli rådande i Helsingborg och en standard för hur äldre hus skulle representeras i museiarkivet. Husen mättes upp. Rit-

ningar upprättades för varje våningsplan, fasader och en sektion per hus. Stolpar och bjälkar finns avbildade på planritningar över korsvirkeshus. Syllar, stolpar, bistolpar, snedstyvor och mönstermurningar finns på fasadritningar. Arkivet innehåller även rikligt med ritningar av interiördetaljer som karmar, karmprofiler samt beslag av olika typer.

Nordiska museets närvaro i staden hade börjat under 1940-talet, då för en snabbinventering av den äldre bebyggelsen. Inventerandet fortsatte 1960, då den kommunala ”Kommittén för verkställande av kulturhistorisk inventering av Hälsingborgs äldre bebyggelse” tillsattes. Under ett antal år utförde Nordiska museet en mer ingående kartläggning av bebyggelse i stadskärnan. De personer som förekom under hela denna period var ingenjören Sander Rosén och hans kollega Ruth Liedgren. De utförde exempelvis dokumentationen av några kvarter på Råå och av en byggnad vid Långvinkelsgatan på 1940-talet, samt medverkade vid alla stora projekt under 1960-talet.

DE MÖDOSAMMA RIVNINGARNA

Dokumentationen av nedmonteringarna gjordes däremot av museets personal. Det finns några få beskrivningar av hur det gick till. Torsten Mårtensson beskriver exempelvis i en rapport till museistyrelsen 1941 att märkning och mätning av Prästgårdsbyggnaderna gjorts kort före att rivningsarbetena påbörjades. Prästgatshuset fotograferades, kontrollmättes och det gjordes ritningar. Museichefen Lars-Göran Kindström skriver slutligen i ett brev till stadskollegiet att det borde avsättas tid för iakttagelser, ritning, mätning och anteckningar under rivningsarbetena på 1960-talet.

Dokumentationsmaterialet som skapades vid rivningarna skulle fungera som underlag för återuppbyggande. Det är fokuserat på korsvirkets timmerkonstruktion, och hur de olika timmerdelarna var sammanfogade. Observationer av färgsättning, tegel, kalkbruk, puts, etcetera samt olika tidsepoker är sällsynt eller förekommer överhuvudtaget inte. Det saknas också rapporter

En gång en bakgata, men från 1961 upphöjdes Kullagatan till central gågata för köpsugna flanörer. Bilden är från 1962 och Hedströmska handelsgården och Ericahusen har börjat rivas.

Foto: Ur Helsingborgs museers samlingar

Husgeråd och konfektion, lite av vad innerstadshandeln hade och har att erbjuda. Till höger Ericahusen som idag finns i Stads kvarteren.

Foto: Erik Lindblad, Ur Helsingborgs museers samlingar

I stads kvarteren 1971, före Grafiska museets, Kulturmagasinet och den kompletta prästgårdens tid. Här i områdets nordvästra hörn hade den Sylwanska paviljongen placerats 1939 efter att den hämtats från landborgskrönet.

Foto: Otto Mejer, Ur Helsingborgs museers samlingar

som beskriver de iakttagelser som gjordes vid rivningarna och sammanställningar med tolkning av byggnadernas historia.

Erfarenhet fanns inom museet hos de personer som medverkade i de olika projekten. Hantverkarna hade ett försprång till kunskap om det äldre byggnadshantverket genom sin profession. Deras deltagande och kompetens innebar både att museipersonalen kunde förstå husens historia och att arkitekterna kunde upprätta ritningar för återuppbyggnaden.

ÖVERVÄGANDENA VID ÅTERUPPBYGGANDET

Gestaltningen av husen i stadskvarteren på Fredriksdal skiljer sig från hur de såg ut på ursprungsplatserna. Bakom fasaderna döljs mycket. Med undantag av Prästgårdens huvudbyggnad står samtliga hus i stadskvarteren på betonggrunder. Under putsen finns murar uppförda i nytt material. Tegel från de gamla byggnader återanvändes inte vid återuppbyggnaden. Istället användes många gånger nytt maskinslaget tegel. Fasaderna förändrades bland annat genom nya typer av fönster och fönstersättningen. Husen försågs också med moderna faciliteter som centralvärme, vatten och avlopp samt el och brandskydd.

De hus som byggdes upp i stadskvarteren är en form av rekonstruktioner och är jämförbara med restaureringar av hus som fått stå kvar på sin ursprungliga plats. Det finns samma möjligheter och svårigheter att välja vad som ska bevaras och vad som ska visas upp. Det finns samma problem med att anpassa byggnaderna till samtidens krav på komfort och säkerhet. På Fredriksdal valde man att dölja det moderna tilläggen och framhålla en tidsepok framför andra. Husen gestaltar framförallt 1800-talet.

Återuppbyggnaden av husen i stadskvarteren är en form av stilrenoveringar. Det var en specifik epok som synliggjordes. Med undantag av det synliga teglet doldes de moderna betonggrunderna bakom ett tunt skal av natursten och de moderna väggarna av stiltrogna tapeter.

EXTERIÖRERNA MEN INTE INTERIÖRERNA?

Vänds uppmärksamheten från byggnadernas exteriör till vad som fanns inuti dem, väcks nyfikenhet på om även detta betraktades som bevarandevärt. Det som fyller hus med liv är ju berättelser om hur de en gång användes.

Beteckningen Prästgården återspeglar den ursprungliga funktionen. Men redan på 1940-talet fanns det planer på vad byggnaden skulle innehålla när den byggts upp på Fredriksdal. Så fort golven var lagda blev det platsen för museets hantverkssamling. När Strömgrändsgården stod klar år 1968 innehöll byggnaden Hedström butik, därutöver hade bokbinderi och handskmakeri- verkstad flyttats över från Prästgården. Ericahusen var tänkta för småhantverk, och Hemslöjdshuset för hemslöjdsrörelsen. När den södra Prästgårdslängan byggdes under 1980-talet var avsikten att den skulle fungera som samlingssal med kapprum och toaletter.

Efterhand har detta förändrats. Museiinteriörer har flyttats och bytts ut. Det är de professionella övervägandena som har fått styra byggnadernas innehåll. Det har att göra med vilka utställningar och interiörer som visas för besökarna. Därför finns inte de ursprungliga interiörerna i husen. Hedströms butik låg exempelvis inte i Strömgrändsgårdens gathus, den frisörinteriör som nu kan besökas fanns inte i ett av Ericahusen, och apoteksinteriören hörde hemma i ett av husen vid Billeplatsen. Men lika vanligt är att husen i stadskvarteret används för museets förvaltning. Torsten Mårtensson menade att det var bra att Prästgårdens vind kunde användas till förvaring av byggnadsmaterial från de längor som ännu inte uppförts. Strömgrändslängan blev bostad för rustmästaren och det stora gårdsmagasinet magasin för museiföremål. Uppfattningen om vad som var byggnadernas autenticitet begränsades på detta sätt till deras utsidor.

Hedströms diversehandel började sin verksamhet 1858. Än idag sker försäljning över diskarna i en av de mest välbesökta miljöerna i Stadskvarteren.

Foto: Ur Helsingborgs museers samlingar, övre,
Anna Bank, nedre

Tillbaka på Fredriksdal

Stadskvarteren skulle inte komma att bli ett område enbart för äldre flyttad bebyggelse. 1990-talet var en omvälvande tid för museiverksamheten i Helsingborg då stora beslut om nybyggnationer och organisation fattades. Att det skulle komma att synas i stadskvarteren som hängt med sedan 1940-talets början var närmast självklart. När ännu en årsring av byggnader skulle uppstå på Fredriksdal var det dags för en ny utmaning – att planera och bygga nytt men i samklang med den befintliga kvartersmiljön. Stadskvarteren växte mot museets norrgräns och den Sylwanska paviljongen flyttades.

I slutet av 1990-talet placerades Olympiagrillen strax söder om prästgården. Här möts 1960-talet och den förindustriella staden, precis som i en ”riktig” stad. Korvkiosken var en gång strategiskt placerad strax norr om centrum i Långvinkelbackens förlängning, på ett stråk där fotbollssupportrar, nattsuddare och taxichaufförer ofta passerar. Det utmärkta läget och kioskens goda matrykte borgade förstås för en fortsättning. Idag finns ett liknande etablissemang där. Korvkiosken på Fredriksdal representerar det moderna 1960-talet, där staden och livet i den har fått nya uttryck. Staden är en plats för vardag, nöjen och tidsfördriv och all den kulturhistoria som finns inrymd där kan ses i exemplet korvkiosken. Precis som i de andra miljöerna i stadskvarteren blir den levande under flera av arrangemangen, då det går utmärkt att köpa sig en korb med bröd här.

Som en logisk fortsättning på den etablerade och välkända stadskvartermiljön och de hantverk som speglats i utställningar och under arrangemang på Fredriksdal, byggdes det Grafiska museet i mitten av 1990-talet. Den grafiska industrin i Helsingborg, med anor från 1820-talet, hade under en längre tid sökt efter en plats för ett permanent museum. Denna gång blev det inte fråga om en nedplockning och ett efterföljande mödosamt

återuppförande. Istället kopierades två byggnader med koppling till den lokala grafiska industrin. De fanns en gång i kvarteret Delfinen vid Nedre Långvinkelsgatan och Norra Strandgatan. I kvarteret hade också Helsingborgs Dagblads äldsta tryckeri funnits. I april 1995 invigdes ett museum innehållande flera grafiska generationers arbetsmetoder.

Helsingborgs museum hade en verksamhet med geografisk spridning. Fredriksdal, Stadsmuseet, Pålsjö mölla, Våffelbruket på Möllebacken, Kärnan och Vikingsberg var delar i en stor verksamhet. Också museisamlingen var vitt spridd. Det så kallade Fågelhuset på stadsmuseets gård fungerade som ett magasin tills dess att lokalen användes för en stor naturalieavdelning. I takt med att utställnings- och samlingsverksamheten ökade blev också museet allt mer trångbott. Under en period på 1930-talet användes träbaracker som förvaringsplats åt delar av samlingen. Villa Annero, ett par stenkast från museets våffelbruk på landborgskanten, tjänade en tid som museimagasin och Vikingsberg härbärgerade delar av konstsamlingen i källaren. Listan kan göras längre och flyttningar av delar samlingarna gjordes kontinuerligt.

Givetvis hade förhållandet påpekats sedan museiverksamhetens start och utredningarna var många under 1900-talet. År 1992 påbörjades dock den slutgiltiga utredning som skulle göra att omflyttningar och tveksamma tillfälliga placeringar av museiföremål kunde upphöra. Efter en folkomröstning bestämdes att en byggnad för museum och musikskola skulle byggas i Norra hamnen, det som sedan kom att bli Dunkers kulturhus. En förutsättning för det bygget var att ett museimagasin skulle byggas i stadskvarteren på Fredriksdal. Magasinet fick så småningom namnet Kulturmagasinet.

Kulturmagasinet är lite som en illustration av 1900-talets huvudbry med var alla samlingar skulle placeras säkert för att inte stjälas eller brytas ner av fukt, kyla eller värme. Det är en unik byggnad med klimatstyrda magasin, de flesta under jord, men också mötesrum, samlingslokaler, kontor, ateljéer och utställ-

Under arrangemangen på Fredriksdal öppnar åter den legendariska Olympiagrillen. Besökarna får möjlighet att tillgodogöra sig ett stycke lokal kulturhistoria – via smaklökarna.

Foto: Anna Bank

Interiör från ett av Nordens största tryckerier, Grafiska museet i Stads kvarteren på Fredriksdal.

Foto: Anna Bank

Lite som en modern "wunderkammer". Metallmagasinet i Kulturmagasinet är ett av flera specialbyggda magasin. Här styrs temperatur och luftfuktighet till nivåer som ger föremålen i Helsingborgs museers samling ett så långt liv som möjligt.

Foto: Anna Bank

ningsytor, allt helt behovsanpassat efter museivardagen. En annan donation, Henry och Gerda Dunkers donationsfond, gjorde det hela ekonomiskt möjligt. Kulturmagasinet är idag så mycket mer än platsen för museisamlingarna. Förutom att man här hittar museiorganisationens konservatorer, antikvarier, lokalvårdare, vaktmästare, magasinpersonal och administration, är det också

en plats för publik aktivitet. Här erbjuds rundvandringar och undervisning, presenteras utställningar och föredrag, och erbjuds flera olika arrangemang i samarbete med Fredriksdal museer och trädgårdar. Invigningen skedde den femtonde november år 1996 och därmed fortsatte stadskvarteren att växa och förändras. Precis som kvarter i alla städer gör.

Hela tiden pågår diskussioner om att rivningshotade byggnader ska räddas genom att flyttas till Fredriksdal. Sedan några år har röster höjts för att flytta Ångfärjestationen till friluftsmuseet, och nu senast har biljettkiosken på Olympia varit i blickfånget. Sett utifrån museets erfarenheter av sådana projekt, är det svårt att argumentera för att det är fråga om bevarande att flytta en byggnad från en plats till en annan. De modifieras och förändras i processen, byggnaderna genomgår en förvandling och är inte desamma när de återuppbyggs. Autenticiteten är helt beroende av den miljö byggnaderna finns i och sitt användarsammanhang.

Byggnader och miljöer förändras hela tiden. Det gör även stadskvarteren på Fredriksdal. Museet måste vara angeläget och relevant för helsingborgare och besökare. I framtiden är det därför viktigt att utveckla det tidsdjup och den patina som är utmärkande för en stad. Det handlar också om att arbeta med heterogenitet, att våga visa intressekonflikter och därmed skapa en rättvisande bild av vad människor brottades med i det förflutna. Det finns också stora möjligheter att utveckla representationen, att visa mångfalden av människor som fanns då och som finns idag. Ett sådant arbete har startat genom att synliggöra berättelser om hur det var att vara kvinnlig kaféägare och hur det gick till när kvinnor blev frisörkunder. Men fortfarande saknas boendemiljöer. Hur såg det ut i hemmen? Det är berättelser som ska kunna upplevas genom miljöer, föremål, bilder, ljud, film och inte minst tillsammans med människor.

Referenser

OTRYCKTA KÄLLOR

Helsingborgs museers arkiv

Kommunfullmäktiges handlingar 1962-10-30

G:son Berg, Kerstin. 1959. *Utredning rörande Fredriksdals friluftsmuseums kulturhistoriska avdelning*. Helsingborgs museistyrelse protokoll 1960, bilaga § 34 N.

Helsingborgs museums årsberättelse 1939, 1940, 1943, 1944, 1948

Kommittén för verkställande av en kulturhistorisk inventerings handlingar Kultur nämndens sammanträde, protokoll 1984-02-08

Museistyrelsens protokoll 1941, 1960, 1962, 1963, 1964, 1966, 1967, 1968 Pressklippssamlingen

Lagerquist, Marshall & Rosén, Sander: 1966. Klassificering av Hälsingborgs äldre bebyggelse utförd av Nordiska museets kulturhistoriska undersökning i samarbete med Hälsingborgs museum. Kommentarer till kartbilaga. Nordiska Museet, Stockholm.

TRYCKTA KÄLLOR

Bedoire, Fredric (2013). *Restaureringskonstens historia*. Stockholm: Norstedt i samarbete med Kungl. Konsthögskolan

Gustavsson, Karin (2009). 1920-talets by- och bebyggelsedokumentationer. *Kring Kärnan 37*. Helsingborg: Kulturmagasinet och Helsingborgs museiförening

Gustavsson, Karin (2014). *Expeditioner i det förflutna: etnologiska fältarbeten och försvinnande allmogenkultur under 1900-talets början*. Diss. Lund: Lunds universitet

Kindström, Lars-Göran (1964). *Handelshus – varuhus. Ett traditionsrikt kvarter förvandlas*. Göteborg

Mårtensson, Torsten (1942). Hälsingborgs prästgårdar. *Prästgårdar och församlingshus i Hälsingborg*. Schmidt (red.). Hälsingborg.

Mårtensson, Torsten & Wallin, Sigurd (1919). *Utredning rörande Hälsingborgs Musei förflyttning till Fredriksdahl*.

Ohlsson, Karin (red.) (2009). *Museum i 100 år. Helsingborgs museum från 1909*. Kring Kärnan 37. Helsingborg: Helsingborgs museiförening